

Speech Act Analysis of Imam Ali (AS)'s Quranic Citations in Confrontation with the Deviators, Apostates and Violators Based on the Speech Act Theory

Ali Ghofrani¹, Reza Mohammadi² , Ali Zareei³

¹ Associate Professor, Department of Iranology, Faculty of Humanities, Buali Sina University, Hamadan, Iran. a.ghofrani@basu.ac.ir

² Postdoctoral Fellow, Department of History, Arak University, Arak, Iran (**Corresponding author**). reza.muhammadi90@gmail.com

³ Department of Education, C.T.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran. Ali.zareei@iau.ac.ir

Abstract

The present study, based on the descriptive-analytical approach and using quantitative and qualitative methods, has examined and analyzed the speech acts of Imam Ali (A.S) in his Quranic Citations in confrontation with the groups of Deviators, Apostates and Violators. Inspired by John Searle's speech act model, this study attempts to identify the different types of speech acts of Imam (A.S) in these citations and to explain the purpose and function of Imam's speech in those historical circumstances by analyzing the frequency and abundance of these acts. The main questions of the study are: What are the main types of speech acts of Imam Ali (A.S) in Quranic citations and what consequences the frequency of each of these acts have for appreciating the speech act of the Imam (A.S) in confronting the rebels. Searle's model divides speech acts into five categories: declarative, persuasive, commitment, emotional, and assertive acts. The findings indicate that declarative acts with a frequency of 83.50 percent has been the most prominent in Imam's speech. This action represents Imam's attempt to enlighten and explain the facts and jurisprudential and political issues he was facing at that time. After that, the persuasive act, with a frequency of 41.12 percent, is in second place, which indicates the Imam's efforts to directly or indirectly prevent and prohibit these groups from committing rebellion and violence against the legitimate Islamic government. The lowest frequencies belong to the commitment acts (commitment and obligation) with 4.03 percent, emotional with 3.22 percent, and declarative with 0.80 percent, which respectively had more limited roles in the Imam's verbal communications. The historical context of examining these verbal acts is very important. During a difficult period in Islamic history, Imam Ali (A.S) faced groups known as the Deviators, Apostates and Violators who were opposed to breaking the covenant, tyranny, and deviation from

Cite this article: Ghofrani, A., Mohammadi, R. & Zareei, A. (2025). Speech Act Analysis of Imam Ali (AS)'s Quranic Citations in Confrontation with the Deviators, Apostates and Violators Based on the Speech Act Theory. *History of Islam*, 26(3), p. 7-30. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.64737.2284>

Received: 2025/04/11

Received in revised form: 2025/06/07

Accepted: 2025/07/02

Available online: 2025/10/02

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

<https://pwq.bou.ac.ir/>

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

divine limits, and departure from and defiance of the legitimate Islamic government, respectively. This issue was reflected in the complex political atmosphere during the caliphate of Imam Ali (A.S), which required precise and documented responses from him. An analysis of Imam Ali's Quranic references shows that he used authentic religious sources, namely the verses of the Quran, to respond to these disobediences and rebellions, in order to legitimize his actions, and to prevent any misunderstandings, and to prove the legitimacy of his position. The most important of these verses is the ninth verse of Surah Al-Hujurat, which commands the fight against the rebellion, and has become the basis of Imam's approach. Citing these verses, Imam Ali (A.S) while stating the Quranic decree on the defectors and rebels, enlightened and explained the jurisprudential and political dimensions of the political events of that time, and thus his speech had a practical and functional aspect in addition to its rhetorical aspect. This indicates that Imam's speech acts did not merely serve as a linguistic reaction, but also played an executive and strategic role in managing the political crises. On the other hand, the analysis of the frequency of acts shows that Imam Ali (A.S) emphasized more on stating the facts and prohibiting wrong behaviors and less on the emotional acts or declaring commitments, which is a sign of focusing on the accurate and reasoned enlightenment. Controlling speech and being smart in using persuasive, commitment and emotional acts in the appropriate place were tools for maintaining order, preventing further division in society and strengthening unity in the face of internal challenges. This balance in Imam Ali's speech acts reflects his accuracy and deep insight into the historical and political conditions of that time. Analyzing the speech acts of Imam Ali's Quranic citations in dealing with the rebels opens a new way towards more accurate and deep understanding of the political history of Islam. This methodology is a combination of the linguistic and historical analysis that goes beyond the usual boundaries of mere historical analysis and better explains the relationship between the speech, act, and the historical conditions by utilizing speech act theories. Also, relying on this approach, one can achieve a new understanding of the importance of language and speech as a strategic tool in the political and social processes. Finally, the necessity of studying the speech and Quranic documents of Imam Ali (A.S), especially in dealing with internal crises, not only adds to the richness of historical studies, but also reveals the new capacities in understanding the interaction between the religion, politics, and Islamic law in the eras of historical crisis. This research can be used as a model for the future researches related to the Islamic history, Quranic sciences, language and speech studies, and it helps to better understand the different dimensions of Imam Ali's intellectual and political personality. From a practical perspective, the accurate knowledge of these acts can help to better understand crisis management and maintaining social unity within the Islamic societies, and to provide useful and practical teachings for the leaders and researchers in the field of political and religious leadership.

Therefore, a detailed and analytical study of Imam Ali's (A.S) speech act in his Quranic references, considering the political context and history, is regarded as a modern, comprehensive, and scientific cognitive path to one of the most sensitive periods in Islamic history, which can play an effective role in the historical and jurisprudential reinterpretation and criticism of the caliphate of Imam Ali (A.S).

Keywords: Imam Ali (A.S), speech act, John Searle, declarative act, persuasive act, commitment act, emotional act, assertive act.

تحليل الأفعال اللغوية في اقتباسات الإمام علي (ع) من القرآن الكريم في مواجهة الناكثين، والقاسطين، والمارقين، استنادًا لنظرية الأفعال اللغوية

علي غفراني^١، رضا محمدي^٢، علي زارعي^٣

^١ أستاذ مشارك، قسم معرفة إيران، كلية العلوم الإنسانية، جامعة بوعلي سينا، همدان، إيران. a.ghofrani@basu.ac.ir
^٢ ما بعد الدكتوراه، قسم التاريخ، جامعة أراك، أراك، إيران (المؤلف المسؤول). reza.muhammadi90@gmail.com
^٣ قسم المعارف، وحدة طهران المركزية، جامعة آزاد الإسلامية، طهران، إيران. Ali.zareei@iau.ac.ir

الملخص

تتناول هذه الدراسة، باستخدام منهج وصفي - تحليلي وباستخدام أساليب كمية ونوعية، فحص وتحليل الأفعال اللغوية للإمام علي (ع) في اقتباساته القرآنية في مواجهة جماعات الناكثين، والقاسطين، والمارقين. يستلهم هذا البحث من نموذج الأفعال اللغوية لجون سيرل، ويحاول تحديد الأنواع المختلفة للأفعال اللغوية للإمام (ع) في هذه الاقتباسات، ومن خلال تحليل تكرار هذه الأفعال ووفرتها، شرح الغرض من خطاب الإمام ووظيفته في تلك الظروف التاريخية. يمكن تلخيص الأسئلة الرئيسية للبحث على النحو التالي: ما هي الأنواع الرئيسية للأفعال اللغوية للإمام علي (ع) في الاقتباسات القرآنية، وما هي وفرة كل نوع من هذه الأفعال على فهم الدور الخطابي للإمام (ع) في مواجهة المتطرفين؟ يقسم نموذج سيرل الأفعال اللغوية إلى خمس فئات: الخطاب الإخباري، والموجهي، والإلزامي، والتعبيري، والإعلامي. تشير النتائج إلى أن الخطاب الإخباري، بنسبة ٨٣/٥٠٪، لعب الدور الأبرز في خطاب الإمام علي (ع). يمثل هذا الفعل مسعى الإمام لتوضيح الحقائق والقضايا الفقهية والسياسية التي كان يواجهها آنذاك، وشرحها وتبينها. ويأتي بعد ذلك الفعل الموجهي في المرتبة الثانية بنسبة ٤١/١٢٪، مما يدل على جهود الإمام (ع) في منع هذه الجماعات، بشكل مباشر أو غير مباشر، من ارتكاب أعمال تمرد وعنف ضد الحكومة الإسلامية الشرعية. كانت أقل النسب من نصيب الأفعال الإلزامية (الإلزام والتعهد) بنسبة ٤/٠٣٪، والأفعال التعبيرية بنسبة ٣/٢٢٪، والأفعال الإعلامية بنسبة ٠/٨٠٪، والتي كان لها دور محدود في التواصل اللفظي للإمام (ع). ويُعد السياق التاريخي لدراسة هذه الأفعال اللفظية بالغ الأهمية. خلال فترة صعبة في التاريخ الإسلامي، واجه الإمام علي (ع) جماعات تُعرف باسم الناكثين، والقاسطين، والمارقين الذين عارضوا نقض العهد والظلم والانحراف عن الحدود الإلهية، والخروج عن الحكومة الإسلامية الشرعية وتحديها، على التوالي. وقد انعكست هذه القضية في المناخ السياسي المعقد خلال خلافة الإمام علي (ع)، الأمر الذي تطلب منه تقديم ردود دقيقة وموثقة. يُظهر تحليل الاقتباسات القرآنية للإمام علي (ع) أنه استخدم مصادر دينية موثوقة، وهي آيات القرآن الكريم، للرد على هذه المعصيات والتمردات، وذلك لإضفاء الشرعية على أفعاله، ومنع أي سوء فهم، وإثبات شرعية موقفه. ومن أهم هذه

استناداً إلى هذه المقالة: غفراني، علي؛ محمدي، رضا؛ زارعي، علي (٢٠٢٥). تحليل الأفعال اللغوية في اقتباسات الإمام علي (ع) من القرآن الكريم في مواجهة الناكثين، والقاسطين، والمارقين. استناداً لنظرية الأفعال اللغوية. تاريخ الإسلام، ٣٠(٢)٢٦، ص ٧-٣٠.

<https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.64737.2284>

<https://pqw.bou.ac.ir/>

الناشر: جامعة باقر العلوم (ع)

نوع المقالة: بحثية

الآيات الآية التاسعة من سورة الحجرات، التي تأمر بالقتال ضد التمرد والعصيان، وهي أساس منهج الإمام(ع). وباستشهاده بهذه الآيات، أوضح الإمام علي(ع) الحكم القرآني بشأن المنشقين والمتمردين، وشرح الأبعاد الفقهية والسياسية للأحداث السياسية في ذلك الوقت، وبالتالي كان لخطابه جانب عملي ووظيفي بالإضافة إلى جانبه البلاغي. وهذا يدل على أن خطاب الإمام لم يكن مجرد رد فعل لغوي، بل لعب دوراً تنفيذياً واستراتيجياً في إدارة الأزمات السياسية. من ناحية أخرى، يُظهر تحليل تكرار الأفعال أن الإمام علي(ع) ركز أكثر على قول الحق والنهي عن السلوكيات الخاطئة وأقل على الأفعال التعبيرية أو إعلانية وإلزامية، وهو ما يدل على التركيز على التنوير الدقيق والمنطقي. كان ضبط الكلام والذكاء في استخدام أساليب الإخبار، والإلزام، والتعبير في موضعها الصحيح أدوات للحفاظ على النظام، ومنع المزيد من الانقسام في المجتمع، وتعزيز الوحدة في مواجهة التحديات الداخلية. ويعكس هذا التوازن في كلام الإمام علي(ع) دقته وفهمه العميق للظروف التاريخية والسياسية في ذلك الوقت. إن تحليل الأفعال اللغوية للإمام علي(ع) في اقتباساته القرآنية في مواجهة المتمردين يفتح طريقاً جديداً لفهم أكثر دقة وعمقاً للتاريخ السياسي للإسلام. هذه المنهجية هي مزيج من التحليل اللغوي والتاريخي الذي يتجاوز الحدود المعتادة للتحليل التاريخي البحت، ومن خلال استخدام نظريات الأفعال اللغوية، فإنها تشرح على أفضل وجه العلاقة بين الكلام والفعل والظروف التاريخية كما يمكن، بمساعدة هذا النهج، تحقيق فهم جديد لأهمية اللغة والكلام كأداة استراتيجية في العمليات السياسية والاجتماعية. يمكن استخدام هذا البحث كنموذج للبحوث المستقبلية في مجالات التاريخ الإسلامي، وعلوم القرآن، ودراسات اللغة والخطابة، ويساعد على فهم أفضل للأبعاد المختلفة للشخصية الفكرية والسياسية للإمام علي(ع). من منظور عملي، يمكن أن يساعد الفهم التفصيلي لهذه الإجراءات في فهم إدارة الأزمات بشكل أفضل والحفاظ على الوحدة الاجتماعية داخل المجتمعات الإسلامية، وتقديم دروس مفيدة وعملية للقادة والباحثين في مجال القيادة السياسية والدينية. لذلك، تعتبر الدراسة التفصيلية والتحليلية لخطاب الإمام علي(ع) في اقتباساته القرآنية، مع مراعاة السياق السياسي والتاريخي، مساراً معرفياً حديثاً وشاملاً وعلمياً لإحدى أكثر الفترات حساسية في التاريخ الإسلامي، والتي يمكن أن تلعب دوراً فعالاً في إعادة التفسير التاريخي والفقهية ونقد خلافة الإمام علي(ع).

الكلمات المفتاحية: الإمام علي(ع)، الفعل اللغوي، جون سيرل، الفعل الإخباري، الفعل الموجّه، الفعل الإلزامي، الفعل التعبيري، الفعل الإعلاني.

تحلیل کنش‌های گفتاری استنادات قرآنی امام علی (ع) در مواجهه با ناکتین و قاسطین و مارقین براساس نظریه کنش گفتار

علی غفرانی^۱، رضا محمدی^۲، علی زارعی^۳

^۱ دانشیار، گروه ایران‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی‌سینا، همدان، ایران. a.ghofrani@basu.ac.ir
^۲ پسادکتری، گروه تاریخ، دانشگاه اراک، اراک، ایران (نویسنده مسئول). reza.muhammadi90@gmail.com
^۳ گروه معارف، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Ali.zareei@iau.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر تلاش دارد با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش کمی و کیفی ضمن واکاوی و تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی امام علی (ع) در مواجهه با ناکتین، قاسطین و مارقین، به این پرسش‌ها پاسخ دهد که بر مبنای الگوی کنش گفتار جان سرل، گونه‌های مختلف کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی امام علی (ع) کدام است؟ و از تحلیل فراوانی و بسامد این کنش‌ها چه نتایج حاصل می‌شود؟ نتایج پژوهش حکایت از آن دارد که در بین کنش‌های گفتاری استنادات قرآنی امام علی (ع)، کنش اظهاری با ۵۰/۸۰ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. پس از آن کنش گفتارهای ترغیبی با ۴۱/۱۲ درصد در رتبه بعدی قرار دارد؛ کنش التزامی (تعهدی)، عاطفی و اعلامی نیز به ترتیب با ۴/۰۳، ۳/۲۲ و ۰/۸۰ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. نتایج پژوهش حکایت از آن دارد که با توجه به فراوانی کنش اظهاری در بین کنش‌های گفتاری امام علی (ع)، قصد و هدف ایشان در مواجهه با ناکتین، قاسطین و مارقین، روشنگری و تبیین مسئله بوده است. همچنین به نظر می‌رسد امام علی (ع) سعی داشته تا با کنش‌های غیر مستقیم ترغیبی، این سه گروه را از اقدامات مسلحانه علیه حکومت اسلامی بازدارد.

کلیدواژه‌ها: امام علی (ع)، کنش گفتاری، جان سرل، کنش اظهاری، کنش ترغیبی، کنش تعهدی، کنش عاطفی، کنش اعلامی.

۱. مقدمه

یکی از نظریات معناشناسی که بر پایه آن متون مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد، نظریه «کنش گفتار» است. این نظریه زبانی، با تحلیل انواع مختلف کارهایی که می‌توان با کلمات انجام داد، سروکار دارد. پیش‌تر فیلسوفان تحلیلی گمان می‌کردند که کار اصلی زبان این است که واقعیتی را چه صادق و چه کاذب، توصیف کند؛ اما جان آستین^۱ (۱۹۶۰) تلقی یاد شده از زبان را انکار کرد و تصویر تازه‌ای از زبان ارائه داد. به اعتقاد آستین، زمانی که شخصی جمله‌هایی نظیر «قول می‌دهم»، «معذرت می‌خواهم»، «شما را منصوب می‌کنم» و... را تحت موقعیتی خاص بیان می‌کند، چیزی را توصیف و یا از واقعیتی خبر نمی‌دهد؛ بلکه در حال انجام کاری است و بایستی آن بیان را نوعی کنش به حساب آورد.^۲ در واقع «کنش گفتار» جنبه مهمی از کاربردشناسی زبان است که موضوع بحث آن معانی خاصی است که مشارکین گفتمان بنا به دانش زمینه‌ای خود و تفسیرشان از بافت متن، به اجزای تشکیل‌دهنده متن نسبت می‌دهند.^۳ در دهه‌های اخیر، پژوهش‌های فراوانی به منظور تحلیل متون ادبی، دینی، سیاسی و... براساس نظریه کنش گفتار صورت گرفته که توانسته لایه‌های عمیقی از معانی متون و قصد و نیت صاحبان اثر را آشکار سازد. از این‌رو پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی و تحلیلی و با استفاده از آمارهای توصیفی تلاش دارد تا براساس نظریه کنش گفتار جان سرل به تحلیل استنادات قرآنی امام علی(ع)، با تأکید بر استنادات ایشان با اهل بخی پردازد و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که بر مبنای الگوی کنش گفتار جان سرل، گونه‌های مختلف کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی امام علی(ع) کدام است؟ و از تحلیل فراوانی و بسامد این کنش‌ها چه نتایج حاصل می‌شود؟ در خصوص اهمیت و ضرورت این پژوهش می‌توان به لزوم مطالعه همراه با تعقل قرآن به عنوان کتاب راهنمای مسلمانان، لزوم مطالعه گفتار و رفتار امام علی(ع) و استنادات ایشان به آیات قرآن در مواضع مختلف، لزوم مطالعه و فهم نظریه‌ها و روش‌های مرتبط با علوم انسانی و در صورت تطبیق مناسب آن با بافت فرهنگی و تاریخی ایران اسلامی، به‌کارگیری نظریه کنش گفتاری برای کشف روش‌های تخاطب و رسیدن به لایه‌های پنهان مقصود گوینده یا نویسنده اشاره کرد. از سوی دیگر، بررسی کنش‌های گفتاری می‌تواند به شناخت بهتر از شرایط تاریخی و فضای اجتماعی عصر مورد مطالعه بیانجامد. چراکه کنش‌های گفتاری پیوند دهنده کنشگران با شرایط زمانه‌شان هستند. شناخت دقیق و عمیق از شرایط تاریخی دوران خلافت امام علی(ع) نیازمند تحلیل جامع و دقیق متون و اسناد تاریخی از جمله کنش‌های گفتاری ایشان است. این کنش‌های گفتاری شامل خطبه‌ها، سخنان و بیانات امام علی(ع) است که بازتاب‌دهنده وضعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خاص آن

1. John Langshaw Austin

۲. سرل، نگرش‌های نوین در فلسفه، ۱۳۸۰، ص ۲۲۴.

۳. آقا گل‌زاده، تحلیل گفتمان انتقادی، ۱۳۷۵، ص ۲۳۵.

دوره می‌باشد و می‌تواند تصویری واقعی‌تر و جامع‌تر از تاریخ آن زمان ارائه دهد. در شرایط ایده‌آل، پژوهش‌های تاریخی می‌بایست مبتنی بر تحلیل عمیق زبان و کنش‌های گفتاری امام باشند، تا چالش‌ها و تعاملات سیاسی-اجتماعی آن دوران به درستی فهمیده شوند. اما در واقعیت، پژوهش‌های موجود عمدتاً به مستندات تاریخی محدود و تمرکز آنها کمتر بر روی تحلیل زبان و کنش‌های گفتاری است. این امر موجب شده بسیاری از ابعاد حیاتی و ظریف پیام‌های امام علی(ع) که نقش کلیدی در انتقال حقایق و اعتراضات سیاسی داشتند، کمتر مورد توجه قرار گیرند و بنابراین شناخت ما از آن دوره تاریخی ناقص باقی بماند. لذا، پرداختن به بررسی کنش‌های گفتاری امام علی(ع) از منظر زبانی و گفتمانی، پژوهشی است لازم و ضروری که می‌تواند شکاف‌های موجود در مطالعات تاریخی را پر کرده و به بازخوانی دقیق‌تر و عمیق‌تر شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دوران خلافت امام کمک کند. چنین تحقیقاتی علاوه بر ارتقای دانش تاریخی، امکان درک بهتر ماهیت و پیام‌های سیاسی امام علی(ع) را نیز فراهم می‌آورد و به بررسی نقش گفتار در شکل‌دهی به واقعیت‌های تاریخی آن دوران می‌پردازد. بنابراین، تحلیل کنش‌های گفتاری امام علی(ع) به عنوان یکی از منابع ارزشمند تاریخی، می‌تواند گامی مهم در تکمیل و اصلاح برداشت‌های رایج از شرایط خلافت ایشان باشد و ضرورت و اهمیت تحقیق در این حوزه را به وضوح نشان می‌دهد. از همین رو، پژوهش حاضر می‌تواند دریچه و روزنه‌ای به اوضاع و شرایط تاریخی امام علی(ع) باز کند.

۲. پیشینه پژوهش

به نظر می‌رسد علی‌رغم توجه محققان حوزه زبانشناسی به کاربری نظریه کنش گفتاری در تحلیل انواع متون در حوزه‌های مختلف، تاکنون پژوهشی در خصوص تحلیل استنادات قرآنی امام علی(ع) در مواجهه با سه گروه ناکثین، قاسطین و مارقین، از منظرهای جدید زبان‌شناسی و اشکال نوین کلامی و گفتمانی و با استفاده از نظریه کنش گفتاری صورت نگرفته است. البته برخی پژوهش‌های انجام شده بی‌ارتباط با کنش‌های گفتاری در قرآن کریم و خطبه‌های امام علی(ع) نیست. در ادامه به برخی از آثار مربوط به کنش‌های گفتاری آیات و سوره‌های قرآن اشاره می‌شود.

صناعی‌پور (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «مبانی تحلیل کارگفتی در قرآن کریم»، نخستین گام جدی در به‌کارگیری تحلیل کارگفت برای مطالعات زبان قرآن و مطالعات پراگماتیک در این حوزه است. همچنین «بررسی کنش‌های امری در آیات الاحکام قرآن کریم براساس نظریه کنش‌گفتار آستین و جان سرل» اثر رقیه باج (۱۳۹۶)، «بررسی کنش‌گفتار تعهدی و بلاغی ۱۵ جزء قرآن کریم» اثر مهری مدرس (۱۳۹۳)، «بررسی تفاوت کنش‌های گفتاری آیات مکی و مدنی براساس طبقه‌بندی سرل از کنش‌های

گفتار) اثر مرضیه کاظمی ابنوی (۱۳۹۲) از دیگر پژوهش‌های مرتبط در این حوزه هستند. علاوه بر این، «کاربست نظریه کنش گفتاری در خوانش آیات جهاد»، از دست‌رنج و عرب (۱۳۹۹)، حاکی از آن است که بالا بودن میزان کنش اظهاری تعلیل، توصیف، آگاهی‌بخشی، تصریح، تشریح، تبیین و... که اراده الهی منطبق بر گفتمان ارشاد و ارتقای فهم مخاطب است، نشان‌دهنده این است که گوینده قصد دارد تا مخاطب پیش از پرداختن به قتال، درباره علت آن بداند. «تحلیل متن‌شناسی سوره بقره براساس نظریه کنش گفتار» از زارع و زرگری (۱۳۹۲) نشان داد، از مجموع ۱۷۴۲ کنش به‌کار رفته در سوره بقره، کنش اظهاری با فراوانی ۱۰۵۳ مورد و کنش ترغیبی با فراوانی ۵۸۷ مورد بیشترین میزان کنش، و کنش تعهدی با فراوانی یک مورد کمترین کنش گفتار را به خود اختصاص داده است. «بررسی و طبقه‌بندی خطبه‌های نهج‌البلاغه از دیدگاه نظریه کنش گفتاری» از طباطبایی و قاسمی (۱۳۹۳) نیز تلاش کرده بخشی از جلوه‌هایی از سبک زندگی امام علی (ع) در خطبه‌های ایشان را از طریق بکارگیری نظریه کنش‌های گفتاری «آستین» استخراج کند.

پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «تحلیل متن‌شناسی خطبه شقشقیه براساس نظریه کنش گفتاری سرل» حاکی از آن است که کنش گفتاری اظهاری در این خطبه از بیشترین بسامد برخوردار است؛ چراکه امام (ع) به‌طور کلی در خطبه، به دنبال بیان کردن، شرح و گزارش ماجرای تاریخی سقیفه می‌باشد و بر این امر اصرار دارد که حکومت حق ایشان بوده و غضب شده است. بنابراین، کنش گفتاری اظهاری با هدف و مقصود گوینده سخن در خطبه متناسب و همگون است. مقاله «بررسی خطبه‌های جنگ امام علی (ع) براساس نظریه کنش گفتاری» اثر طالبی و همکاران (۱۳۹۶)، حکایت از درصد بالای کنش عاطفی در میان آمار کنش‌های پنج‌گانه دارد. از سوی دیگر، کنش تعهدی و اعلامی کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است؛ چراکه امام علی (ع) درصدد بیان تعهد خویش به امر خاصی نبوده است، کما اینکه ایشان درصدد بیان شرایط جدیدی نیست که مستوجب تعهد به آن باشد.

۳. چهارچوب نظری

۳-۱. کنش گفتاری^۱

نظریه کنش گفتاری از نظر قلمرو به حوزه فلسفه زبان تعلق دارد. فلسفه زبان شاخه‌ای از فلسفه است که جنبه‌های عام و کلی زبان را توصیف و تبیین می‌کند. این جنبه‌های عام و کلی مسائلی‌اند که به زبان خاصی اختصاص ندارند، بلکه نسبت به هر زبانی صادق‌اند. مسئله صدق، حکایت، معنا و ضرورت و مسائلی از این دست موضوع مطالعه فلسفه زبان هستند.^۲ جان آستین فیلسوف معاصر انگلیسی نخستین

1. Speech act

۲. سرل، افعال گفتاری، ۱۳۸۵، ص ۲۰-۲۱.

کسی بود که در کتابی با عنوان «چگونه کارها را با کلمات انجام دهیم»، برای نخستین بار نظریه کنش گفتار را مطرح کرد. او نخستین فردی بود که به نقش‌های فعل و به تبع آن جمله در فرایند گفتمان اشاره کرد. به اعتقاد او فعل و جمله در بسیاری از موارد فقط اطلاعات را مبادله نمی‌کند، بلکه خود، انجام یک فعل یا کنش هستند. مثلاً اگر کسی بگوید «قول می‌دهم که شما را ببینم»، قصد او از این جمله خبری، توصیف وعده و یا حکایت از وعده نیست، بلکه با همین جمله وعده می‌دهد و فعل وعده را تحقق می‌بخشد.^۱ آستین بین پاره گفتار و جمله تفاوت قائل است. به اعتقاد او، جمله بیرون از بافت و بدون توجه به تولیدکننده آن مطرح می‌شود و به نوعی به سطحی انتزاعی از زبان تعلق دارد، اما پاره گفتار در زمان و مکانی خاص، توسط فردی خاص ادا می‌شود.^۲ آستین در یک تقسیم‌بندی، کنش‌های گفتاری را به دو نوع مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌کند. از نگاه او کنش گفتاری مستقیم، کنشی است که جمله در آن با ضمیر «من» آغاز می‌شود و پس از آن فعل مضارع می‌آید و جمله در بردارنده کنش یا عملی است؛ اما کنش گفتاری غیرمستقیم کنشی است که جمله به طور مستقیم حاوی عملی نباشد که به انجام کاری دلالت کند.^۳ پس از آستین شاگردش جان سرل در سال ۱۹۶۹م نظریه کنش گفتاری را گسترش داده و تکمیل نمود. سرل کنش‌های گفتاری را به پنج دسته تقسیم می‌کند.

۱) **کنش اظهار (توصیفی):** توصیف حالت یا حادثه‌ای است که گوینده باور خود را درباره درستی یا نادرستی مطلبی بیان می‌کند.^۴

۲) **کنش ترغیبی:** نشان‌دهنده خواست و تمایلات گوینده است و گاه صریح و گاه تلویحی رخ می‌دهد؛ در واقع گوینده می‌خواهد شنونده کاری انجام دهد؛ مانند دستور دادن، خواستن یا تقاضای چیزی.

۳) **کنش تهمدی:** این کنش گوینده را به انجام کاری متعهد می‌کند. هدف این کنش تطبیق جهان با محتوای گزاره‌ای است که شامل عمل آتی گوینده می‌شود.^۵

۴) **کنش عاطفی:** شامل گفتاری بوده که احساس و حالت روانی گوینده نظیر لذت، غم، شادی، تأسف و... را منتقل می‌کند. در این نوع کنش، احساس گوینده از طریق واژه‌های احساسی و عاطفی با بار مثبت یا منفی بیان می‌شوند.^۶

۱. همان، ص ۲۹.

۲. ساسانی، معناکاوی: به سوی نشانه‌شناختی اجتماعی، ۱۳۸۳، ص ۳۶.

۳. طالبی و همکاران، بررسی خطبه‌های جنگ امام علی(ع) براساس نظریه کنش گفتاری، ۱۳۹۶، ص ۱۶۸.

۴. صفوی، درآمدی بر معناشناسی، ۱۳۸۷، ص ۸۷.

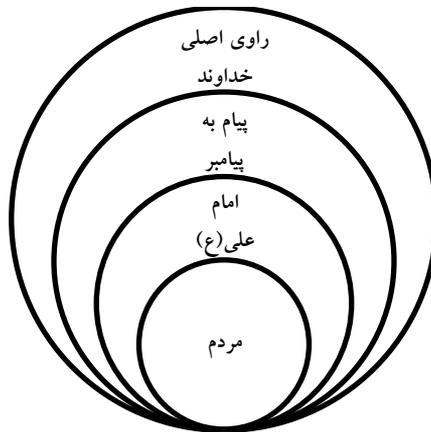
۵. احمد نحل، آفاق الجدیبه فی البحث اللغوی المعاصر، ۲۰۰۲م، ص ۷۹.

۶. صفوی، درآمدی بر معناشناسی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۸.

۵) کنش اعلامی: به کنشی گفته می‌شود که بیان آن به تغییر اوضاع دنیای خارج بیانجامد. برای انجام درست فرمان اعلام، افزون بر نیاز به بافت خاص، گوینده نیز باید دارای نقش نهادی اجتماعی خاصی باشد.^۱

۳-۲. بافت کنش گفتار

همان‌طور که گفته شد، در نظریه کنش گفتاری، تنها معنای ظاهری جملات مورد توجه نیست؛ بلکه شرایط زمانی، مکانی، فرهنگی، سیاسی و... که از آن به‌عنوان «بافت» یاد می‌شود نیز دارای اهمیت است و شامل ناگفته‌های یک متن می‌شود.^۲ در این پژوهش دو سطح از بافت و زمینه تاریخی مطرح است. از یک سو بافتی که آیه در آن نازل شده و به شأن نزول آیه اشاره دارد و اینکه در چه زمان و مکانی و برای کدام مخاطب و... نازل شده است. از سوی دیگر و در سطح دوم، بافت و زمینه تاریخی که آیه به آن استناد شده و باید به هر دو این موارد اشاره کرد.

شکل ۱- بافت و زمینه تاریخی آیات

۳-۳. بافت استنادات

از آنجا که بافت موقعیت در نظریه کنش گفتار از اهمیتی ویژه برخوردار است، برای ورود به بدنه اصلی پژوهش، نخست لازم است بافت موقعیت استنادات امام علی (ع) تبیین گردد. خلافت امام علی (ع) با اعتراض و نقض عهد تعدادی از بیعت‌کنندگان آغاز شد؛ که امام علی (ع) به احتمال زیاد، با استناد به آیه ۱۰ سوره فتح، آنان را «ناکثین» خواندند. اعتراض و نقض عهد طلحه (م ۳۶ق) و زبیر (م ۳۶ق)، به این

۱. یول، کاربردشناسی زبان، ۱۳۸۷، ص ۷۳-۷۶.

۲. یارمحمدی، گفتمان‌شناسی رایج انتقادی، ۱۳۸۵، ص ۳۵.

دلیل بود که آنان خواستار مقام‌های حکومتی و ثروت بودند و امام آنان را از این امر محروم کرد. از منابع می‌توان چنین استنباط کرد که سیاست امام علی (ع) بر پایه مصلحت‌اندیشی دینی بود. بدین منظور که ایشان با استناد به آیه ۵۱ سوره کهف، افرادی چون طلحه و زبیر را از گماردن بر بصره و کوفه نهی کردند^۱ و معاویه (مرگ: ۶۰ق) را که والی عمر و عثمان بر شام بود، عزل کردند.^۲ ایشان اصحاب جمل را دارای سه خصلت اهل بغی و حسد، نقض عهد و مکر برای گرفتن خلافت می‌دانستند.^۳ با تمام این اوصاف، ایشان اصحاب جمل را از وقوع جنگ منع کردند و با استناد به آیه ۳۳ سوره احزاب، عایشه (م ۵۸ق) را از خروج از خانه خود بر حذر می‌دارند.^۴ همچنین در پاسخ به طلب خونخواهی عثمان، اصحاب جمل را مستحق خونخواهی نمی‌دانند؛ و اساساً هیچ‌کدام از بنی‌امیه و اصحاب جمل صاحبان دم نبودند.^۵ همچنین با استناد به آیه ۴۰ سوره مومنون، خطاب به عایشه می‌فرماید که: «به همین زودی از کرده خود پشیمان می‌شود».^۶ با استناد به آیه ۹۲ سوره نحل، نقض عهد طلحه و زبیر را همانند زنی دانستند که رشته‌ای را که محکم تافته بود، از هم گشود و قطعه‌قطعه کرد.^۷ همچنین در پاسخ طلحه که وی را در تحریک مردم علیه عثمان متهم می‌نمود، به آیه ۲۵ سوره نور استناد کردند. این آیه به متهم کردن مومنان اشاره دارد که حقیقت در روز قیامت آشکار خواهد شد.^۸ امام با استناد به این آیه، خود را مبری از قتل عثمان دانستند. به‌رغم احتجاجات امام با مخالفان و حکم قرار دادن قرآن قبل از وقوع نبرد، با قتل فرستاده ایشان که به همراه قرآن به نزد آنان رفته بود^۹ و صبر امام از آغاز نبرد،^{۱۰} جنگ آغاز شد و به شکست اصحاب جمل انجامید. بنابراین، اولین گروه از اهل بغی از امام شکست خوردند و شکست آنان از منظر امام حاصل اعمال خودشان بود. هرچند نبرد جمل با پیروزی امام علی (ع) خاتمه یافت، اما سیاست ایشان نسبت به مخالفانش سیاستی رئوفانه بود. ایشان در دیدار موسی بن طلحه، طلحه را برادر خود خواند و امیدوار بود که شامل این آیه از قرآن باشد که می‌فرماید: «هر کینه‌ای را از دلشان

۱. دینوری، امامت و سیاست، ۱۳۸۰، ص ۷۸.

۲. ابن‌اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۴۰۱.

۳. همان، ص ۴۱۸.

۴. همان، ص ۴۲۰-۴۲۱.

۵. عثمان، مردی از بنی‌امیه و بنی‌عبدمناف بود و عایشه از بنی‌تمیم بن بنی‌مره بن کنانه و طلحه و زبیر از مهاجران بودند (همان، ص ۴۲۰-۴۲۱).

۶. تتوی و قزوینی، تاریخ الفی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۳۰۲.

۷. طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲۴۲۷.

۸. همان.

۹. مسعودی، مروج الذهب و معادن الجواهر، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۷۱۸.

۱۰. ابن‌شدقم، نبرد جمل، ۱۳۸۵، ص ۱۱۵.

برکنده‌ایم، همه برادرند، بر تخت‌ها رو بروی همدند؛^۱ و در برخورد با عییشه وی را با احترام روانه مدینه کردند.^۲

امام علی (ع)، پس از شکست اصحاب جمل، متوجه اهل شام شدند و با استناد به آیات ۱۴ و ۱۵ سوره جن، آنان را قاسطین خواندند.^۳ به نظر می‌رسد با توجه به خصالت‌های معاویه (م ۶۰ق) در مقابل سختگیری‌های امام علی (ع) در رعایت موازین اسلامی (قرآنی)، چاره‌ای جز جنگ بین طرفین وجود نداشت.^۴ از اقدامات امام (ع)، معرفی و شناخت دشمن برای یاران خود بود. امام (ع) در معرفی و شناخت شامیان و معاویه برای یاران خود، آنان را گروهی مردم بادیه‌نشین از طبقات مختلف معرفی می‌کردند که نه از مهاجرین هستند و نه از انصار و نه از تابعان؛ و از جایی هم خبر ندارند.^۵ امام علی (ع) شامیان را چنین توصیف می‌نماید که آنان حزب شیطان، عاصیان و طاغیان، دشمنان اسلام و قرآن، فاسقان بدکار و ظالمان، کشتگان مهاجر، انصار، مفسدان، متابعان و اولیای شیطان هستند.^۶ امام (ع) همچنین ایشان را «تابع هوای نفس» دانسته که اگر بر عراقیان پیروز گردند، به حق، که همان قرآن است عمل نمی‌کنند و حکم ظالمانه صادر خواهند کرد. از منظر امام (ع)، فقها، اهل علم، حکیمان، نجیبان، دانایان، حاملان قرآن، نماز شب‌خوانان، متهجدان، قاریان قرآن و آبادکنندگان مساجد، در بین عراقیان هستند. ایشان بر این عقیده بودند که اگر مردم از وی اطاعت کنند، گمراه نخواهند شد و شامیان که اهل طمع، جفا و تکبر می‌باشند و کتاب خدا را در قبال اندکی پول فروختند که اشاره به آیه ۱۸۷ سوره آل عمران دارد، اگر در کار خود کوشش داشته باشند، بر عراقیان پیروز خواهند شد.^۷ همچنین امام (ع) با استناد به آیه ۲۹ و ۳۰ سوره محمد (ص)، معاویه را به نفاق متهم می‌نمود که می‌توان وی را از طرز سخنانش شناخت^۸ و با استناد به آیه ۴۲ سوره بقره، از معاویه می‌خواهد که حق را با باطل نیامیزد و حقیقت را با اینکه می‌داند، کتمان نکند.^۹ همچنین امام با استناد به آیه ۴۰ سوره بقره، شامیان را به بنی اسرائیل تشبیه نموده و از پیمان‌شکنی برحذر می‌دارند و به وفای به عهد، امر می‌کند.^{۱۰}

۱. اشاره به آیه ۴۷ سوره حجر. دینوری، *امامت و سیاست*، ۱۳۸۰، ص ۱۰۸.

۲. ابن اعثم کوفی، *الفتوح*، ۱۳۷۲، ص ۴۴۰.

۳. سید رضی، *نهج البلاغه*.

۴. جعفریان، *تاریخ سیاسی اسلام*، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۵۰۱.

۵. ثقفی کوفی، *الغارات و شرح حال اعلام آن*، ۱۳۷۳، ص ۱۶۳.

۶. ابن اعثم کوفی، *الفتوح*، ۱۳۷۲، ص ۵۰۴، ۷۱۰.

۷. دینوری، *امامت و سیاست*، ۱۳۸۰، ص ۱۷۶.

۸. ثقفی کوفی، *الغارات و شرح حال اعلام آن*، ۱۳۷۳، ص ۹۷.

۹. مزاحم منقری، *پیکار صفین*، ۱۳۷۰، ص ۲۰۷.

۱۰. ثقفی کوفی، *الغارات و شرح حال اعلام آن*، ۱۳۷۳، ص ۹۱.

از سوی دیگر معاویه، امام علی (ع) را متهم به شرکت در قتل عثمان کرد و به امام ایراد می‌گرفت که به خلفای قبل از خود، حسد ورزیده و با کراهت با آنان بیعت کرده است. اما علی (ع) معاویه را از این مسائل برحذر داشتند^۱ و با سیاستی بی‌طرفانه نسبت به خلفای قبل از خود، جایگاه نیکوکاران را در بهشت و بدکاران را در جهنم دانستند.^۲ ایشان با استناد به آیه ۵۶ سوره قصص، شامیان را هدایت‌پذیر نمی‌دانند.^۳ این امر را در مواجهه با سفیران معاویه نیز شاهد هستیم؛ چراکه امام علی (ع) در آنجا با استناد به آیات ۸۰ و ۸۱ سوره نمل، سفیران معاویه را به مردگانی تشبیه کرده که هدایت‌پذیر نیستند.^۴ همچنین امام علی (ع) با استناد به آیه ۵۹ سوره نساء که به اطاعت از اولی‌الامر اشاره دارد، این آیه را مختص خویش و امامان از اهل بیت پیامبر (ص) می‌داند و دیگران را از آن محروم می‌کنند و با استناد به آیه ۱۰۵ سوره آل عمران، معاویه را از منازعه و تفرقه‌افکنی نهی می‌نمایند.^۵ ایشان شامیان را به هدایت و اطاعت از هدایت و قرآن دعوت کردند که اگر از وی اطاعت کنند، به راه راست و سعادت دو جهان می‌رسند و در غیر این صورت در ضلالت و جهالت، هلاک می‌گردند.^۶ در بازگشت از صفین، حدود دوازده هزار نفر از امام علی (ع) جدا شده و در حرور^۷ اقامت گزیدند. استناد خوارج به آیه «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ»^۸ بود. آنان موضع‌گیری خود را همزمان پس از جریان حکمیت آغاز کردند.^۹ امام علی (ع) در مواجهه با اعتراضات خوارج که با استناد به آیه ۶۵ سوره زمر، وی را مشرک می‌خواندند و اعمالش را حبط شده می‌دانستند، با استناد به آیه ۶۰ سوره روم، سیاست صبر را در پیش گرفتند.^{۱۰} خوارج بر این عقیده بودند که، امام علی (ع) باید جنگ با شامیان را از سر بگیرد.^{۱۱} به احتمال زیاد می‌توان گفت که امام علی (ع) با استفاده از آیه ۹۳ سوره نحل، وفای به عهدی را که میان خود و معاویه مبنی بر متارکه جنگ تا اعلام نتیجه حکمین بسته شد، سرلوحه کار خود قرار دادند و شکستن پیمان با شامیان را به دور از عمل به کتاب دانستند.^{۱۲}

۱. مزاحم منقری، پیکار صفین، ۱۳۷۰، ص ۲۰۷.

۲. ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۵۱۹.

۳. مزاحم منقری، پیکار صفین، ۱۳۷۰، ص ۲۰۹.

۴. طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲۵۲۱.

۵. ثقفی کوفی، الغارات و شرح حال اعلام آن، ۱۳۷۳، ص ۹۱.

۶. ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۵۱۵.

۷. دهکده‌ای از نواحی سواد.

۸. انعام، ۵۷؛ یوسف، ۴۰، ۶۷.

۹. میراحمدی، نقش رویدادهای سیاسی صدر اسلام در شکل‌گیری نخستین مناظره کلامی، ۱۳۹۰، ص ۱۷۷.

۱۰. مقدسی، آفرینش و تاریخ، ج ۲، ص ۸۸۳.

۱۱. ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۶۷۸.

۱۲. همان.

خوارج بنا به دلایلی بر امام (ع) ایراد می‌گرفتند؛ از جمله: پذیرش معاهده و محو نام امیرالمومنین از روی نامه؛ عدم استفاده از سیاست اجبار و شمشیر برای هدایت یاران خود؛ پذیرش حکمین؛ و ضایع کردن وصیت پیامبر (ص).^۱ لیکن امام علی (ع) در پاسخ به ایراد اول، اسوه قرار دادن پیامبر (ص) را ملاک قرار دادند که این خود برگرفته از آیه ۲۱ سوره احزاب است که پیامبر (ص) را برای مردم در زندگی الگوی نیکو می‌داند. امام علی (ع) با اشاره به صلح حدیبیه و پاک کردن واژه «رسول خدا» از روی نامه توسط پیامبر (ص)، این اقدام پیامبر (ص) را الگوی خود دانسته و لقب «امیرالمومنین» را پاک می‌کنند. در پاسخ به ایراد دوم و با استناد به آیه ۱۹۵ سوره بقره، مخالفان را گروهی بسیار و خود و اطرافیانش را گروهی اندک می‌دانستند و به همین دلیل، آنان را مجبور به اطاعت از خود نکردند. امام علی (ع) در پاسخ به ایراد سوم و با استناد به آیه ۹۵ سوره مائده که اشاره به دو نفر عادل برای داوری دارد، می‌بایست براساس قرآن حکم می‌کردند.^۲ استدلال خوارج بر این نگرش استوار بود که امام علی (ع) با پذیرفتن حکمیت، کافر شده است. اما امام علی (ع) بر این عقیده بود که وی تنها با منصوب کردن ابوموسی موافقت کرده، اما ابوموسی و عمروعاص برخلاف قرآن حکم صادر و از هوای نفسشان پیروی کردند.^۳ در پاسخ به ایراد چهارم، با استناد به آیه ۹۷ سوره آل عمران و با تأسی از «حج» که مردم را ملزم دانسته که آهنگ خانه خدا کنند، از منظر امام علی (ع) هرکس که او را رها کند، کافر است، مثل کسی که توانایی رفتن به حج را دارد، ولی به حج نرود.^۴ در نهایت خوارج با این تفکر که علی (ع) کافر است، امام را به شهادت رساندند.

۴. نوع کنش گفتاری استنادات امام علی (ع) به آیات قرآن کریم

بیشترین کنش گفتاری استنادات امام علی (ع) به آیات قرآن کریم در مواجهه با اهل بغی (ناکثین، قاسطین و مارقین) با تعداد ۶۳ مورد از ۱۲۴ مورد (۵۰/۸۰٪)، مربوط به کنش‌های اظهار است. ۴۱/۱۲٪ کارگفت‌ها با تعداد ۵۱ مورد، کارگفت ترغیبی را شامل می‌شود. کنش تعهدی در استنادات امام علی (ع) ۵ مورد، ۴/۰۳٪ کارگفت‌ها را به خود اختصاص داده است. ۴ مورد (۲۲/۳٪) از کنش‌ها به کنش‌های عاطفی اختصاص داشته و در نهایت کنش اعلامی شامل کنش‌های گفتاری است که با بیان آن‌ها تغییراتی واقعی در جهان خارج ایجاد می‌شود و یک مورد (۸۰/۰٪) کارگفت‌ها اعلامی است.

۱. دینوری، امامت و سیاست، ۱۳۸۰، ص ۱۷۵.

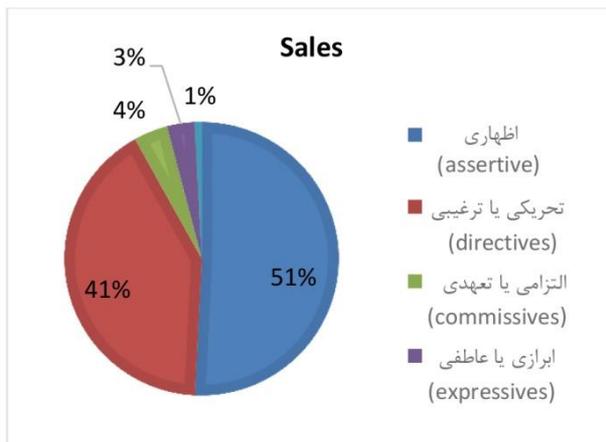
۲. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۹۵.

۳. دینوری، امامت و سیاست، ۱۳۸۰، ص ۱۷۵.

۴. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۹۷.

جدول ۱- فراوانی کنش گفتارها در استنادات قرآنی امام علی (ع)

ردیف	اظهاری (assertive)	تحریکی یا ترغیبی (directives)	التزامی یا تعهدی (commissives)	ابرازی یا عاطفی (expressives)	اعلامی یا اعلانی (declarations)	جمع کل
تعداد	۶۳	۵۱	۵	۴	۱	۱۲۴
درصد	۵۰٫۸۰	۴۱٫۱۲	۴٫۰۳	۳٫۲۲	۰٫۸۰	۱۰۰

نمودار ۱- فراوانی کنش گفتارها در استنادات قرآنی امام علی (ع)

از آنجا که پرداخت کامل به تمام آیات مورد استناد امام علی (ع) در برابر اهل بغی، خارج از پژوهش حاضر است، به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود. از اولین آیاتی که امام علی (ع) پس از بیعت مردم با ایشان استناد نمودند، بخشی از آیه ۵۱ سوره کهف «وَمَا كُنْتَ تُتَّخَذُ الْمُضِلِّينَ عِزًّا؛ و من گمراه‌کنندگان را یار و مددکار خود نگرفته‌ام»، است. بافت تاریخی آیه در زمان پیامبر (ص) به طور دقیق مشخص نیست، اما امام علی (ع) از این آیه در مقابل مغیره استفاده کردند. برخی روایت کرده‌اند که مغیره بن شعبه به امام علی (ع) گفت: ای امیر مؤمنان، طلحه را به یمن و زبیر را به بحرین بفرست و حکم فرمانداری شام را برای معاویه بنویس و هرگاه کارها برایت روبه‌راه شد، هرچه درباره ایشان خواستی، بکن. پس علی در جواب او، این آیه از قرآن را قرائت کرد.^۱ کارگفت ظاهری این آیه اظهاری است، اما کنش گفتاری غیرمستقیم آن اعلامی می‌باشد. کنش گفتاری اعلامی، اعلام شرایط تازه برای مخاطب است. امام علی (ع) با کنش گفتاری غیرمستقیم اعلامی، سعی در اعلام شرایط جدید برای خواص مخاطبان خود دارد. آیات بعدی که امام همزمان از آنها استفاده و استناد می‌کند، در تشریح اوضاع با اهل بغی است. ایشان در این باره می‌فرمایند: «ای مردمان، مرا با برادران و یاران من سه کار پیش آمده که حکم آن هر سه کار، در قرآن

۱. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۷۷.

مجید و فرقان حمید ظاهر و مبین است؛ بغی، نقض عهد، و مکر. معنی بغی ظلم و حسد است که برادران و دوستان من در آنچه خلیفه رسول خدا(ص) من باشم، می خواهند لباس خلافت را که خدای تعالی بر من پوشیده است، از من برکشند و بدان سبب از من خشنود شوند و آن را کجا توانند کشید، خدای داند. اما نقض عهد، این جماعت که مخالفت من اختیار کرده اند، به طوع و رغبت با من بیعت نموده اند و سوگند مغلظه خورده اند که بر قول و عهد خویش نقض را راه ندهند، اکنون خلاف قول کرده و نقض عهد کرده اند. اما مکر، بعد از حسد و نقض عهد که ظاهر کرده اند و حيله‌ها در پیش آورده و غرض ایشان همین است، تا باشد که خلافت را از من بتوانند گردانید و خدای تعالی در مصحف مجید بیان این سه خصلت نکو هیده و عادت ناپسندیده فرموده است، «حَيْثُ قَالَ عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ (یونس، ۲۳)، فَمَنْ نَكَتْ فَإِنَّمَا يَنْكُتُ عَلَى نَفْسِهِ (فتح، ۱۰)، وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ (فاطر، ۴۳).^۱ کش های ظاهری بکار رفته در این آیات نیز مثل آیه قبل اظهاری است و کنش های اظهاری سعی در تشریح اوضاع دارد. اما کنش غیر مستقیم این آیات اعلامی است و این کارگفت‌ها، اعلام شرایط تازه برای مخاطب را به همراه دارد. آیه بعدی، آیه ۳۳ سوره احزاب است، «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...»، که اشاره به در خانه ماندن همسران پیامبر(ص) دارد. آیات بعدی، آیات ۲۴۶ و ۲۴۷ سوره بقره هستند: «أَلَمْ تَرِ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ لَهُمْ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ وَ قَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَ أَبْنَاؤُنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ * وَ قَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَ نَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَ لَمْ يَأْتِ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَ الْجِسْمِ وَ اللَّهُ يُوْتِي مَلِكُهُ مَن يَشَاءُ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ». ^۲ این آیات به داستان طالوت و اعتراض بنی اسرائیل به این امر اشاره دارند. کنش های بکار رفته در این آیه اظهاری و ترغیبی بوده و کنش غیر مستقیم آن اعلامی است. آیه بعدی، آیه ۹ سوره حجرات است، «وَ إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى، فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ»، که بافت تاریخی آن به زمانی بازمی‌گردد که عبدالله بن عمر، سعد بن ابی وقاص و مغیره بن شعبه با گروهی از مردم که با امام علی(ع) همراهی نکرده بودند، بر او وارد شدند و سهم خود را (از بیت المال) مطالبه کردند. ^۳ اینان هم در جنگ جمل و هم در پیکار صفین، در یاری به امام علی(ع) دست نگاه داشته و خود را عقب کشیده بودند. علی(ع) به ایشان گفت: چه چیز شما را بر آن داشت که از یاری به من

۱. ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۴۱۸.

۲. بقره، ۲۴۶-۲۴۷.

۳. مزاحم منقری، پیکار الصفین، ۱۳۷۰، ص ۷۶۵.

خودداری کنید و عقب بمانید؟ گفتند: عثمان کشته شد، و ما نمی‌دانستیم آیا (ریختن) خون او حلال بود یا نه؟ البته وی بدعت‌هایی در دین پدید آورده بود، سپس شما از او خواستید که توبه کند و او نیز توبه کرد، آنگاه بدان زمان که (گروهی) وی را می‌کشند، شما در قتلش دست داشتید. ای امیر مؤمنان، با آنکه ما به برتری و سابقه تو در اسلام و هجرت آگاهیم، نمی‌دانستیم آیا شما راه درستی رفتید یا خطا کردید. علی(ع) گفت: «ایا نمی‌دانستید که خدای عزوجل به شما فرموده است که امر به معروف و نهی از منکر کنید و می‌فرماید: (وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ أَحَدُهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَىٰ اٰمْرِ اللّٰهِ)» «هرگاه دو گروه از مؤمنان به جنگ با یکدیگر برخاستند، میان آنها آشتی دهید و اگر یکی به دیگری تجاوز کرد، با متجاوز بجنگید؛ چندان که به فرمان خدا باز آید». ^۱ کنش‌های ظاهری این آیات اظهاری و ترغیبی، و کنش غیرمستقیم آن اعلامی است.

جدول ۲- انواع کنش گفتارها در استنادات قرآنی امام علی(ع)

منبع	کنش گفتارهای غیرمستقیم	کنش‌های گفتاری آیات	آیه
ابن اعثم، الفتح، ۱۳۷۲، ص ۴۰۱.	اعلامی	اظهاری	«... وَ مَا كُنْتُ مَتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا» (کهف، ۵۱)
طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲۳۹۸	ترغیبی	اظهاری- اظهاری- اظهاری	«مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ سَيِّدٌ» (حدید، ۲۲)
ابن اعثم، الفتح، ۱۳۷۲، ص ۴۱۸	اعلامی	ترغیبی- اظهاری- اظهاری- اظهاری	«إِنَّمَا بُغِيكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ» (یونس، ۲۳). «فَمَنْ نَكَتْ فَإِنَّمَا يَنْكُتُ عَلَىٰ نَفْسِهِ» (فتح، ۱۰). «وَلَا يَحْقِيقُ الْمَكْرَ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ» (فاطر، ۴۳)
همان، ص ۴۲۱	اعلامی	ترغیبی	«وَ قَرْنَ فِي بُيُوتِكُمْ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ» (... (احزاب، ۳۳)
تنوی و قزوینی، تاریخ الفی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۳۰۲	تعهدی- اعلامی	اظهاری	«عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ» (مومنون، ۴۰)
مزاحم منقری، بیکار الصفین، ۱۳۷۰، ص ۷۶۵	ترغیبی	اظهاری- ترغیبی- اظهاری- ترغیبی	«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَاصلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ اِحدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَىٰ اٰمْرِ اللّٰهِ» (حجرات، ۹)
ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۹، ص ۳۹۳	ترغیبی	ترغیبی- تعهدی- اظهاری	«وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَصَتْ غُرْلَهُمَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ» (نحل، ۹۲)، «يَوْمَئِذٍ يُؤْفِكُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقُّ وَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ» (نور، ۲۵)
مزاحم منقری، بیکار الصفین، ۱۳۷۰، ص ۲۰۹	ترغیبی	اظهاری- اظهاری- اظهاری	«أَنْتَ لَا تَهْدِي مِنْ أَحَبِّتْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَ هُوَ اعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (قصص، ۵۶)

منبع	کنش گفتارهای غیرمستقیم	کنش‌های گفتاری آیات	آیه
ثقفی کوفی، الغارات، ۱۳۷۳، ص ۲۲۰	اعلامی	اظهاری- اظهاری- اظهاری	«يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُنِيرَ نُورَهُ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (توبه، ۳۲: صف، ۸)
ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۵۱۶	ترغیبی- اعلامی	اظهاری- اظهاری	«إِنَّ الْجَبْرَ لَفِي نَيْمٍ» (انفطار، ۱۳)، «وَ إِنْ الْفَجَارَ لَفِي جَجِيمٍ» (انفطار، ۱۴)
ثقفی کوفی، الغارات، ۱۳۷۳، ص ۹۷	ترغیبی- اعلامی	اظهاری- اظهاری- اظهاری- اظهاری- اظهاری- اظهاری- اظهاری- اعلانی- ترغیبی	«فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» (نساء، ۵۴) «الَّتِي أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَرْوَاجُهُمْ أَمْهَاتُهُمْ وَ أَوْلُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (احزاب، ۶) «أُمٌ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْعَانَهُمْ وَ لَوْ نَشَاءُ لَأَرْزُقْنَاهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ» (محمد، ۲۹-۳۰) «وَ اعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرُّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى» (انفال، ۴۱) «قَاتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ» (روم، ۳۸)
ثقفی کوفی، الغارات، ۱۳۷۳، ص ۹۱	ترغیبی- اعلامی	اظهاری- ترغیبی- ترغیبی- ترغیبی- اظهاری- اظهاری	«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء، ۵۹) «أَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ بِعَهْدِكُمْ وَ إِيَّايَ فَارْهَبُونِ» (بقره، ۴۰) «أُمٌ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا» (مائدة، ۵۴)
همان، ص ۹۳	ترغیبی	ترغیبی- ترغیبی- ترغیبی	«الَّتِي أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَرْوَاجُهُمْ أَمْهَاتُهُمْ وَ أَوْلُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (احزاب، ۶)
ابن اعثم کوفی، الفتوح، ۱۳۷۲، ص ۵۱۵	ترغیبی- اعلامی	عاطفی	«... وَ السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَدَى» (طه، ۴۷)
طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۲۵۹۵	ترغیبی- اعلامی	ترغیبی- تعهدی- ترغیبی	«فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لَا يَسْتَحْفِفُكَ الَّذِينَ لَا يُوْقِنُونَ» (روم، ۶۰)
یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۹۵	ترغیبی	اظهاری- ترغیبی- ترغیبی- اظهاری	«فی رسول الله اسوة حسنة» (احزاب، ۲۱) «و لا تلقوا بايديكم الى التهلكة» (بقره، ۱۹۵) «يحكم به ذوا عدل منكم» (مائدة، ۹۵) «ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا و من كفر فان الله غنى عن العالمين» (آل عمران، ۹۷)
دينورى، اخبار الطوال، ۱۳۷۱، ص ۲۵۴-۲۵۵	ترغیبی	اظهاری- اظهاری- ترغیبی- ترغیبی- اظهاری- عاطفی- ترغیبی- ترغیبی	«فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ ابْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكٰذِبِينَ» (آل عمران، ۶۱) «قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ» (قصص، ۴۹)

۵. نتیجه گیری

نتیجه تحلیل کنش های گفتاری و استنادات قرآنی امام علی (ع) در مواجهه با اهل بغی، نشان دهنده عمق زمینه تاریخی و تاریخمندی این گفتارها است. امام علی (ع) با استناد به آیات قرآنی از جمله آیه ۹ سوره حجرات، به طور دقیق و مستند به واکنش های شورشیان و متمردان آن زمان پاسخ داده است. این کنش های گفتاری نه تنها واکنشی زبانی، بلکه بازتابی از برخوردهای واقعی سیاسی و اجتماعی دوران خلافت ایشان است که نشان می دهد گفتار امام (ع) مبتنی بر نصوص مقدس و شرایط عینی تاریخی بوده است. این اهمیت تاریخمند بودن گفتار امام علی (ع) در تحلیل متون تاریخی و فقهی، امکان فهم دقیق تر ماهیت شورش ها، نوع مواجهه امام با اهل بغی و تأکید بر حفظ نظم و عدالت اسلامی در این برهه تاریخی را فراهم می کند. به بیان دیگر، این گفتارها و استنادات قرآنی، حلقه واسط بین دین، سیاست و تاریخ زمان خلافت امام علی (ع) را به خوبی نمایان می سازند و پژوهش در این حوزه، درک معتبرتری از وقایع سیاسی و اجتماعی آن دوران ایجاد می کند. امام علی (ع) به عنوان رهبر جامعه اسلامی همانند پیامبر بزرگوار اسلام (ص)، تلاش می کرد برای پیشبرد اهداف دینی خود و اثبات حقانیت مسیری که پیش رو داشت، تا جایی که ممکن بود، -چه به صورت مستقیم و چه غیر مستقیم- از استنادات قرآنی استفاده کند. با توجه به فضای فرهنگی حاکم بر جهان اسلام، امام علی (ع) تلاش می کرد برای مسلمانان که در اثر حوادث پیش آمده پس از رحلت پیامبر (ص) و مخصوصاً قتل خلیفه سوم، با استفاده هرچه بیشتر از قرآن کریم، مردم را به وحدت و دوری از تفرقه ترغیب کند. بدین سبب، بیشترین کنش گفتاری مستقیم در استنادات امام علی (ع) به آیات قرآن کریم با ۸۰٪ مربوط به کنش های اظهاری است که در جهت تشریح و تبیین اوضاع برای عوام و خواص بوده است.

۱۲/۴۱٪ کل کنش گفتارهای امام علی (ع) به کنش ترغیبی اختصاص داشته و اساساً توضیح و تشریح اوضاع برای مردم تا جایی کارساز بود که مخاطب گوش شنوا داشته باشد و دست به شمشیر نبرد. در حالی که با استناد امام علی (ع) به آیات قرآن (ناکثین، مارقین و قاسطین)، در صورت رسیدن به بن بست سیاسی با اهل بغی، باید با زبان شمشیر سخن گفت و این امر حاصل نمی شد جز با ترغیب دشمن برای دوری از جنگ؛ اما با پافشاری اهل بغی، نتیجه آن در جنگ جمل، صفین و نهروان مشخص شد. امام علی (ع) به خوبی می دانست که لازمه تحول در جامعه ای که از سنت پیامبر (ص) دور شده است، ایجاد تعهد در افراد است. از این رو ایشان علاوه بر مراتب پیش گفته، به کنش گفتارهای تعهدی هم توجه لازم را داشتند که در کل ۳/۴٪ از کل کنش گفتارها به این امر اختصاص داشت. با توجه به ضرورت عقلانیت در فهم اسلام و مسیر مبارزه، امام علی (ع) کمترین استفاده را از کنش گفتارهای عاطفی و اعلامی داشتند که تنها در کنش عاطفی چهار مورد و در کنش اعلامی یک مورد مشاهد شد. در کنش های غیر مستقیم آیات مورد استناد امام علی (ع)، به نظر می رسد که بیشترین استنادات متعلق به

کنش‌های ترغیبی و اعلامی باشد. چراکه اساساً زبان غیرمستقیم بهترین روش برای بیان کنش‌های ترغیبی و اعلامی است و مثال‌های زیادی در آیات مکی و مدنی قرآن کریم وجود دارد که امام(ع) نیز به آنها استناد داشتند. در جدال امام با اهل بغی نیز، ایشان به دنبال ترغیب مردم به جهاد برای خدا و اجرای احکام الهی و سنت پیامبر(ص) و اعلام وضعیت جدید برای جامعه اسلامی بودند. به نظر می‌رسد در همه موارد به صورت مستقیم و غیرمستقیم در جدال با اهل بغی، ترغیب و تشویق مردم و اعلام وضعیت جدید، مورد نظر امام علی(ع) بوده است.

منابع

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

- آفاکل زاده، فردوس (۱۳۷۵). *تحلیل گفتمان انتقادی*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۷۱). *تاریخ کامل*. ترجمه: ابوالقاسم حالت. تهران: نشر علمی، ج ۹.
- ابن اعثم کوفی (۱۳۷۲). *الفتوح*. ترجمه محمد بن احمد مستوفی هروی؛ تحقیق غلامرضا طباطبائی مجد. تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- ابن شدقم (۱۳۸۵). *نبرد جمل*. مترجم: حسن شانه‌چی. دلیل ما.
- احمد نحل، محمود (۲۰۰۲م). *آفاق الجدیده فی البحث اللغوی المعاصر*. مصر: دارالمعرفه الجامعیه.
- تتوی، قاضی احمد؛ قزوینی، آصف خان (۱۳۸۲). *تاریخ الفی*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ج ۱.
- ثقفی کوفی، ابواسحاق ابراهیم بن محمد (۱۳۷۳). *الغارات و شرح حال اعلام آن*. ترجمه عزیزالله عطاردی. انتشارات عطارد.
- جعفریان، رسول (۱۳۷۳). *تاریخ سیاسی اسلام*. سازمان چاپ و انتشارات.
- دسترنج، فاطمه؛ عرب، منصوره (۱۳۹۹). *کاربست نظریه «کنش گفتاری» در خوانش آیات جهاد. مطالعات تاریخی جنگ*، ۴(۲).
- دینوری، ابوحنفیه (۱۳۷۱). *اخبار الطوال*. ترجمه: محمود مهدوی دامغانی. تهران: نشر نی، چاپ چهارم.
- دینوری، ابن قتیبه (۱۳۸۰). *امامت و سیاست (تاریخ خلفاء)*. ترجمه سید ناصر طباطبایی. تهران: ققنوس.
- زارع، آمنه؛ زرگری، سحر (۱۳۹۲). *تحلیل متن‌شناسی سوره بقره براساس نظریه کنش گفتار*. در: اولین کنفرانس ملی آموزش زبان انگلیسی، ادبیات و مترجمی.
- ساسانی، فرهاد (۱۳۸۳). *معناکاوی: به سوی نشانه‌شناختی اجتماعی*. تهران: علم.
- سرل، جان راجرز (۱۳۸۰). *نگرش‌های نوین در فلسفه: فلسفه تحلیلی*. ترجمه محمد سعیدی مهر. قم: موسسه فرهنگی طه، دانشگاه قم.
- سرل، جان راجرز (۱۳۸۵). *افعال گفتاری؛ جستاری در فلسفه زبان*. ترجمه محمدعلی عبداللهی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- صانعی پور، محمدحسن (۱۳۹۰). *مبانی تحلیل کارگفتی در قرآن کریم*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- صفوی، کوروش (۱۳۸۷). *درآمدی بر معناشناسی*. تهران: سوره مهر.
- طالبی، انسبه؛ طالب‌زاده شوشتری، عباس؛ حیدریان شهری، احمدرضا (۱۳۹۶). *بررسی خطبه‌های جنگ امام علی (ع)* براساس نظریه کنش گفتاری. *زبان و ادبیات عربی*، شماره ۱۶، ص ۱۶۱-۲۰۲.
- طباطبایی، سید عبدالمجید؛ قاسمی، طاهره (۱۳۹۳). *بررسی و طبقه‌بندی خطبه‌های نهج البلاغه از دیدگاه نظریه کنش گفتاری*. *سیاست متعالیه*، پیاپی ۶.
- طبرسی، احمد بن علی (بی‌تا). *احتجاج*. ترجمه نظام‌الدین احمد غفاری مازندرانی. تهران: نشر مرتضوی، ج ۲.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۷۵). *تاریخ طبری*. ترجمه: ابوالقاسم پاینده. تهران: نشر اساطیر، چاپ پنجم، ج ۶.

مزاحم منقری، نصر (۱۳۷۰). پیکار صفین. ترجمه پرویز اتابکی. تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ دوم.

مسعودی، علی بن حسین (۱۳۷۴). *مروج الذهب و معادن الجواهر*. مترجم ابوالقاسم پاینده. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

میراحمدی، منصور (۱۳۹۰). نقش رویدادهای سیاسی صدر اسلام در شکل‌گیری نخستین مناظره‌های کلامی؛ مطالعه موردی سقیفه و جنگ صفین. *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۱(۱۷)، ص ۱۶۱-۱۸۷.

یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۸۵). *گفتمان‌شناسی رایج انتقادی*. تهران: سمت.
یول، جورج (۱۳۸۷). *کاربردشناسی زبان*. ترجمه محمد عموزاده و منوچهر توانگر. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (۱۳۷۱). *تاریخ یعقوبی*. ترجمه محمدابراهیم آیتی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ ششم، ج ۲.